

De accountant en zijn verantwoordelijkheid

Prof. Dr. A.J. Bindenga

Inleiding¹

De belangstelling voor het thema van de verantwoordelijkheid van de accountant is niet van recente datum. Reeds in 1918 formuleerde Limperg het stramien van zijn latere vertrouwenstheorie, waarin de verantwoordelijkheid van de accountant een belangrijke plaats innam. Deze bijdrage beperkt zich evenwel tot de huidige situatie. Met name wordt ingegaan op de verantwoordelijkheid die het accountantsberoep heeft op weg naar 2000. Leidraad hierbij vormt een citaat uit het artikel van Polak uit 1924, handelend over de accountantsverklaring. Schrijvend over in de praktijk geconstateerde onduidelijkheden en tegenstrijdigheden in accountantsverklaringen, die schade kunnen toebrengen aan de accountantsstand, doet Polak de uitspraak:

'Alleen dan kan dit beroep bloeien als men in de accountant vertrouwen kan stellen en dit kan men alleen als zijn woord ondubbelzinnig waar is....'

Dit betoog tracht aan te tonen, dat het eerste aspect nog steeds de basis is voor het functioneren van accountants, maar dat het tweede aspect juist in het huidige tijdsbeeld moet worden geplaatst tegen een bepaalde achtergrond. Met andere woorden: het woord van de accountant moet weliswaar ondubbelzinnig zijn, maar de informatie waar zijn woord bij hoort, is dit van nature niet.

Aan de orde zullen komen:

- Ontwikkelingen rond de externe verslaggeving in het algemeen;
- De verantwoordelijkheid van de accountant voor de externe verslaggeving;

- De aansprakelijkheid, de omvang van de huidige dienstverlening en het wetenschappelijke onderzoek in het kader van de accountantsverantwoordelijkheid.

In de afsluitende paragraaf wordt een aantal terreinen genoemd welke aandacht verdienen in het kader van de verantwoordelijkheid van de accountant.

1 Ontwikkelingen rond de externe verslaggeving

In Nederland wordt van oorsprong in de bedrijfseconomie aandacht aan de presentatie van vermogen en resultaat in een financiële verantwoording gegeven. Zo langzamerhand is de externe verslaggeving echter een grensgebied geworden van de bedrijfseconomie. Met name door internationale invloeden is wetgeving, regelgeving en jurisprudentie een voorname plaats in gaan nemen. Een treffend voorbeeld hiervan geeft de oratie van de hoogleraar Hoogendoorn (1993). Zijn betoog, op zichzelf bijzonder interessant en waardevol, is doortrokken van verwijzingen naar de wet en de diverse regelgevers. Wat een verschil met het jaar 1954, waarin Pruyt zijn bekende diesrede hield over de subjectiviteit in de winstbepaling. Ook in 1967 bevatte het beroemde én beruchte preadvies van Burgert nog slechts een terloopse verwijzing naar het Nederlandse vennootschapsrecht. Externe verslaggeving bestrijkt nu zowel het terrein van fundamentele bedrijfseconomische grondslagen als cultureel en politiek bepaalde wetten en regels.

Prof. Dr. A.J. Bindenga is vennoot van de maatschap Moret Ernst & Young Accountants en hoogleraar Accountancy aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

De externe verslaggeving wordt beïnvloed door de cultuur en de politiek. Op deze aspecten wordt nader ingegaan.

1.1 De cultuur

Door de internationalisatie van het financieel-economisch verkeer en de tendens tot harmonisatie van de inhoud van financiële verantwoordingen stuit men op de verschillen tussen lang bestaande gewoonten in diverse landen. Er is een ruwe tweedeling te maken in:

- a Angelsaksische grondslagen, zoals voorkomend in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.

De basisgedachte van deze vorm van verslaggeving is nog steeds de 'true and fair'-benadering. Het gaat in de presentatie om een zo goed mogelijke weergave van de economische werkelijkheid. Het gezonde verstand mag zegevieren over de formele juistheid. Financiële rapportering op deze basis blijkt vooral voor te komen in landen met een sterk ontwikkelde open kapitaalmarkt, waarin de effectenbeurs een belangrijke functie vervult. De vermogensverschaffers hebben op deze vorm van financiële rapportering daardoor uiteraard de nodige invloed gehad.

- b Continentale grondslagen, zoals voorkomend in Duitsland en Frankrijk, maar ook in bijvoorbeeld Zuid-Amerika.

De externe financiële verslaggeving is in deze landen meer gebaseerd op een juridisch dan een economisch kader met formele voorschriften, standaardindelingen en uniforme rekeningschema's voor de jaarrekening.

Deze situatie is mede ontstaan door de wijze van financiering van ondernemingen. Door rechtstreekse investeringen in risicodragend kapitaal door bankiers, alsmede het relatief bescheiden belang van de open kapitaalmarkt, werd het belang van financiële rapportering op grond van de economische werkelijkheid niet zo belangrijk gevonden. De jaarrekening werd meer gezien als een document van een juridische enti-

teit, van welke men de rechten en verplichtingen op een bepaald moment dient te kennen. Verschillen tussen een jaarrekening voor de fiscus en voor de aandeelhouders zijn dan ook uit den boze. De formeel-juridische grondslagen overheersen.

Deze gewoonten zijn gedurende vele decennia gegroeid. Zij kunnen worden verklaard uit verschillen in bedrijfscultuur. De harmonisatie van het vennootschapsrecht, waaronder het jaarrekeningenrecht, in Europa is doortrokken van deze cultuurverschillen. Het overbruggen van de afstand tussen de formeel-juridische en economische benadering van de financiële verslaggeving bleek een belangrijk struikelblok. Uiteindelijk kon het doel slechts bereikt worden door het sluiten van vele compromissen, die in de vorm van opties in de Europese richtlijnen tot uiting komen. Opties zijn alternatieven die lidstaten in hun nationale wetten mogen voorschrijven of toelaten, die min of meer als afwijking worden gezien van de geharmoniseerde voorkeursbehandeling. Berucht is de optie om actuele waarde als waarderingsgrondslag in de jaarrekening toe te laten in afwijking van de vrijwel algemeen gewenste grondslag van de historische kosten. Een andere bekende optie is de wijze van verwerking van goodwill ten laste van het vermogen. Maar zo zijn er tientallen opties in de richtlijnen. De tegenstrijdigheid van sommige artikelen is ook een gevolg van de compromissen. Zo prevaleert het inzicht en het getrouwe beeld dat de jaarrekening dient te geven, maar tegelijkertijd worden modellen voorgeschreven.

1.2 De politiek

Gerefereerd wordt hier aan het proces van 'standard setting'. Zowel binnen de Amerikaanse als internationale regelgeving zijn er vele voorbeelden bekend van politieke druk om bepaalde voorschriften tot stand te brengen. Genoemd kan worden de regels voor het verwerken van vreemde valuta. Het uit verslaggevingssystematiek te prefereren 'temporal

principle' moest wijken voor het administratief gemakkelijk toe te passen 'current-rate-principle', waarbij koersresultaten buiten de resultatenrekening om worden verwerkt. Hoewel dit laatste principe slechts mag worden toegepast voor groepsondernemingen, die zelfstandig zijn in de beheersing van hun geldstroom, wordt het vrij algemeen toegepast binnen de grote internationaal werkende concerns. De onzelfstandigheid van groepsmaatschappijen is echter manifest, gezien de treasury-afdelingen op centraal stafniveau en het ontstaan van centrale financieringsinstituten, zoals coördinatiecentra.

Andere voorbeelden zijn:

- de verwerking van pensioenlasten;
- de verwerking van ziektekosten voor gepensioneerde werknemers;
- de verwerking van actieve latenties.

Het gaat, gezien het bestek van deze bijdrage, te ver om diep in te gaan op de aard en het verloop van de politieke processen. Ik mag in dit verband verwijzen naar publikaties van Zeff.²

De invloed van cultuur en politiek op wet- en regelgeving is overduidelijk aanwezig, maar wordt niet altijd beseft. Landen die zich willen aanpassen bij internationale tendensen in de financiële verslaggeving kampen er mee. Een dergelijk land, thans nog geen lid van de Europese Gemeenschap, is Zweden. De wetgeving voor de jaarrekening, zowel voor de vennootschappelijke als voor de geconsolideerde, is gebaseerd op het zogenaamde 'Massgeblichkeitsprincipe'. Dat wil zeggen, dat geen fiscale voordelen genoten kunnen worden als de fiscale verwerkingswijze niet ook wordt toegepast in de jaarrekening voor publikatiedoeleinden. Het gevolg van dit stelsel is, dat de jaarrekening geen beeld kan geven van de economische werkelijkheid. Sommige Zweedse ondernemingen proberen tegemoet te komen aan de wensen van de internationale beleggers door aanvullende informatie te geven, waarbij een jaarrekening is opgesteld op basis van internationale standaarden. De lezer

zal er moeite mee hebben de verschillende opstellingen te doorgronden.

Landen die nog relatief aan het begin staan van de ontwikkeling van de financiële rapportering, zijn de vroegere socialistische landen. Zij worden voorzien van goed bedoelde adviezen van verschillende kanten. Amerikanen geven vanzelfsprekend aan, dat de weg van de FASB leidt tot goede verslaggeving, terwijl de Europeanen wijzen op de Europese richtlijnen. Het is te vrezen, dat daardoor een allegaartje van voorschriften voor de financiële rapportering het gevolg zal zijn.

Een mixture zoals boven bedoeld is al zichtbaar in sommige ontwikkelingslanden. In sommige landen in Afrika en Azië ziet men regelgeving die erg veel lijkt op de internationale standaarden, maar een praktijk die veel weg heeft van de toepassing van het 'Massgeblichkeitsprincipe'.

Een land, waar al deze invloeden ook van kracht zijn geworden, is ons eigen land: Nederland.

Zoals gezegd, de wortels van de externe verslaggeving zijn te vinden in de bedrijfseconomie. De Nederlandse traditie is echter geconfronteerd met de harmonisatie en daardoor de cultuurverschillen tussen de Angelsaksische en Continentale benadering. Bovendien wordt in Nederland sterk gekeken naar de Amerikaanse regelgeving die bol staat van politieke invloeden. Een aanslag op de bedrijfseconomische grondslagen is het gevolg.

Welke consequentie heeft dit op de Nederlandse verhoudingen?

Ik zou dit willen samenvatten onder één noemer, namelijk vergroting van de subjectiviteit in de externe verslaggeving. In het verleden is afdoende beargumenteerd dat de bedrijfseconomie geen universele grondslagen voor vermogens- en resultatenpresentatie heeft voortgebracht, met name door R. Burgert (1967). Bij de vaststelling van bedrijfseconomische grondslagen dient daarom een keuze te worden gemaakt uit de verschillende, ter beschikking staande alternatieven. Daarnaast is het van belang te benadrukken dat het opstellen van jaarrekeningen enkele inherente te-

kortkomingen vertoont, die de subjectiviteit versterken. Indien een jaarrekening wordt opgesteld op basis van het kasstelsel, zijn er weinig verschillende interpretaties mogelijk over wat ontvangsten en uitgaven zijn. Zodra het transactiestelsel wordt toegepast, komen deze interpretatie-aspecten wel naar voren. Het toerekenings- en confrontatiebeginsel gaan dan namelijk een rol spelen. Subjectieve inzichten met betrekking tot het toepassen van deze beginselen bestaan en deze kunnen onmogelijk objectief worden gemaakt (Bindenga, 1990). Een tweede tekortkoming die onoplosbaar is verbonden aan de verslaggeving, is het bekende dilemma tussen vermogenspresentatie en resultaatencalculatie. De toepassing van de in het vorenstaande genoemde beginselen brengt met zich mee, dat naast een resultatenrekening een overzicht van overlopende posten ontstaat. Dit is een overzicht van nog niet toegerekende posten, alsmede van reeds toegerekende, maar nog af te wikkelen posten. Wij noemen dit traditiegetrouw een balans. Aan deze balans stelt men echter de eis dat een getrouwe en voorzichtige presentatie van vermogensbestanddelen wordt gegeven. Vooral dit laatste kan op gespannen voet staan met een goede toepassing van het toerekeningsbeginsel.

De subjectiviteit in de jaarrekening is dus een gegeven. Niet alleen doordat gekozen moet worden uit bedrijfseconomische grondslagen, maar ook door de beslissingen ten aanzien van het toepassen van het toerekenings- en confrontatiebeginsel, alsmede het dilemma tussen vermogen en resultaat.

De subjectiviteit wordt versterkt door de harmonisatietendensen en internationale invloeden. De cultuurverschillen en politieke invloeden in de regelgeving vergroten de keuzemogelijkheden nog aanmerkelijk.

Is het vreemd dat er als gevolg van deze omstandigheden wel eens verzuchtingen zijn te lezen in de populaire financiële pers als een jaarrekening wordt besproken?

Moet geen begrip op worden gebracht voor financiële analisten die volslagen verschillen-

de systemen zien toegepast bij gelijksoortige ondernemingen?

Ik denk dat ik deze vragen bevestigend moet beantwoorden. Min of meer automatisch kom ik echter op het tweede deel van mijn betoog, dat ingaat op de verantwoordelijkheid van de accountant voor de externe verslaggeving.

2 De verantwoordelijkheid van de accountant voor de externe verslaggeving

Accountants zijn de aangewezen personen om door anderen verstrekte financieel-economische informatie te controleren. Hun taak is te komen tot een oordeel over die informatie, dat uitmondt in een verklaring. Voor het uitvoeren van de controle is een grote deskundigheid nodig op het gebied van verantwoordingen en daardoor is ook iets anders tot de taak van accountants gaan behoren. Accountants adviseren over de wijze waarop een verantwoording het best kan worden afgelegd. Zij doen dit niet alleen aan hun cliënten, maar ook in het algemeen. Zij zijn behulpzaam bij het samenstellen van regels voor verantwoordingen. Men verwijt het accountantsberoep daarom wel de veelheid van presentatiemogelijkheden en de zogenaamde 'standards overload'.

Het valt te betwijfelen of hieraan veel te doen valt. Ondernemers en accountants moeten nu eenmaal leven met de veelheid van mogelijkheden op het gebied van de financiële rapportering.

Het citaat van Polak luidde: '..... als men in de accountant vertrouwen kan stellen en dit kan men alleen als zijn woord ondubbelzinnig waar is'

Wat is het woord van accountants tegenwoordig als wij zien naar een accountantsverklaring?

Vrijwel zonder uitzondering zijn in de standaardtekst van de goedkeurende accountantsverklaring de volgende woorden opgenomen: *'Wij zijn van oordeel dat deze jaarrekening een getrouw beeld geeft van de grootte en de samenstelling van het vermogen en van het resultaat en ook overigens in overeenstemming*

is met de wettelijke bepalingen inzake de jaarrekening.'

Zijn deze woorden van de accountant 'ondubbelzinnig waar'?

Of anders gezegd:

- 1 Weet de lezer wat een getrouw beeld inhoudt?
- 2 Is ieder bekend met de verschillende methoden om vermogen en resultaat te berekenen?
- 3 Wat betekent 'en ook overigens'?
- 4 Zijn er in de wetgeving niet zoveel tegenstrijdigheden dat toepassing van wettelijke bepalingen wel eens niet zou kunnen leiden tot een getrouw beeld?

Het uitwerken van al deze vier vragen voert te ver voor de lengte van dit betoog. Ik ben echter van mening dat de lezer van een jaarrekening zich zou moeten kunnen realiseren dat subjectieve inzichten van de opstellers van de jaarrekening een rol hebben gespeeld. Bovendien moet hij weten dat keuzes zijn gedaan en dat het gepresenteerde getrouwe beeld niet uniek is. Er zijn meerdere getrouwe beelden op één moment mogelijk.

Ik meen dat het de verantwoordelijkheid van de accountant is om tegemoet te komen aan wenselijkheden die in het financieel-economisch verkeer leven. De algemene functie van de accountant is immers niet primair om zijn opdrachtgever te dienen, maar het naamloze financieel-economische verkeer!

Het is echter niet zo gemakkelijk om er achter te komen wat het financieel-economische verkeer wenst en wat het van de accountant verwacht. Het is al weer geruime tijd geleden, dat het rapport 'Opvattingen over accountants' verscheen (Limperg Instituut, 1987). Uit dit rapport bleek overigens dat er een zogenaamde verwachtingskloof bestaat. Vele collega's schreven in de afgelopen jaren over de verwachtingskloof. Zeer recentelijk nog Klaassen in een column van het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (1993). Hij wijst de conclusies van het Engelse Cadbury

rapport af. Dit rapport kwam met de aanbeveling, dat in het jaarverslag vermeld zou moeten worden, dat de ondernemingsleiding verantwoordelijk is voor de jaarrekening. Klaassen trekt het nut van een dergelijke, nu reeds in de Verenigde Staten gebruikelijke vermelding in twijfel, aangezien hier sprake is van een 'open deur'. Ik ben geneigd het, wat dit betreft, met hem eens te zijn. Ik bespeur echter een verschil van mening wanneer hij schrijft over de verwachtingen omtrent de taak van de accountant ten aanzien van de kwaliteit van financiële informatie die door de accountant is gecontroleerd. Terecht signaleert Klaassen, dat het grote probleem in de financiële verslaggeving de veelheid van presentatiemogelijkheden is. Hij merkt daarbij op, dat het oordeel van de accountant steeds hetzelfde luidt, onafhankelijk van het feit of de jaarrekening als matig of als uitstekend wordt beoordeeld. Hij is tegen het geven van 'rapportcijfers', een gedachte die ik overigens wel eens van Ophof heb vernomen.³ Klaassen constateert dat een jaarrekening slechts door deskundigen kan worden begrepen, gezien de vele keuzemogelijkheden.

Ik geloof dat dit niet het laatste woord had mogen zijn, maar het was tenslotte maar een column. Ik ben van mening, dat accountants er zich te gemakkelijk van afmaken door te stellen, dat hun verklaring bedoeld is voor lezers met een zekere deskundigheid op het gebied van de financiële verslaggeving. Het doet sterk denken aan de 'verstandige leek' van Limperg. Naar mijn oordeel past het bij de verantwoordelijkheid van de accountant zich te realiseren, dat financiële informatie over huishoudingen niet alleen voor deskundigen is bedoeld. Gezien de vermaatschappelijking van de onderneming moge het duidelijk zijn, dat elke belanghebbende recht heeft op informatie. De verantwoordingsplicht van de leiding van ondernemingen houdt niet op bij de aandeelhouders.

Wat kan concreet voorgesteld worden? Moeten accountants wél rapportcijfers gaan geven a la Ophof? Dit lijkt mij geenszins de op-

lossing van het probleem. Ik meen, dat de oplossing ligt in een uitbreiding van de accountantsverklaring.

In het algemeen worden in een accountantsverklaring twee onderdelen onderscheiden:

- a een 'scope paragraph', waarin over de omvang van de controle wordt gerapporteerd;
- b een 'opinion paragraph', waarin het in het voorgaande reeds genoemde oordeel wordt opgenomen.

Hierna wordt met name ingegaan op dit oordeel. De mening van de accountant is weliswaar gestoeld op zijn controle van de desbetreffende huishouding, maar wordt mede bepaald door de aanvaardbaarheid van door de onderneming gemaakte keuzes uit verschillende mogelijkheden voor de presentatie van vermogen en resultaat.

Het is niet ongebruikelijk dat accountants naast hun voor publikatie bestemde verklaring bij de jaarrekening in een rapport aan bestuur en toezichthoudende organen of in een zogenaamde management letter commentaar geven op de door het management gemaakte keuzes. Soms wordt gezegd 'Het had ook anders gekund, maar de gekozen gedragslijn is ook aanvaardbaar'.

Het is mijn ervaring, dat de geadresseerden over het algemeen met belangstelling kennis nemen van een dergelijk rapport. De aspecten van de jaarrekening, waarover een accountant in zulke voor het besloten verkeer bedoelde schrifturen rapporteert, worden door de accountant zelf geselecteerd. Dit geschiedt op grond van zijn analyse van datgene dat voor de desbetreffende huishouding en de oordeelsvorming daarover van belang is.

Indien zulke rapportages voor besturen en toezichthoudende organen worden uitgebracht en blijkbaar worden gewaardeerd, kan de vraag worden gesteld of niet meer belanghebbenden hiervan kennis zouden moeten nemen. Indien accountants hiertoe zouden overgaan, zou in de verklaring als derde onderdeel een 'toelichtende paragraaf', in de Angelsaksische literatuur een 'emphasis of matter' genoemd, als 'standard paragraph' kunnen worden op-

genomen. Hierbij zou met name moeten worden ingegaan op belangrijke consequenties van de gemaakte keuzes voor de presentatie van vermogen en resultaat.

Ter illustratie volgen enkele voorbeelden.

Een bekende keuze is die tussen de verwerking van betaalde goodwill ten laste van het vermogen of het activeren en afschrijven ten laste van de resultaten. In de 'toelichtende paragraaf' zou de keuze kunnen worden benadrukt en kunnen worden weergegeven hoe het resultaat en het vermogen ook hadden kunnen uitkomen als een andere keuze zou zijn gemaakt. Een andere keuze is de wijze van verwerking van research- en development-kosten: ineens ten laste van het resultaat of activeren en afschrijven. De consequentie van de keuze en een weergave van het resultaat volgens een alternatieve methode kan verhelderend werken. Zo zijn er nog vele voorbeelden, bijvoorbeeld op het terrein van latente belastingen, valutaresultaten, winsten van deelnemingen, vorming van voorzieningen, etc.

De bewoordingen van een dergelijk additioneel onderdeel van de accountantsverklaring zou als volgt kunnen luiden:

'Bij de beoordeling van vermogen en resultaat moet in acht worden genomen, dat de onderneming als grondslag voor toepast. Bij keuze van zou het resultaat f en het vermogen f hebben bedragen.'

Ik wijs er op, dat het hier natuurlijk moet gaan om belangrijke afwijkingen. De toelichtende paragraaf moet niet ontaarden in een opsomming van allerlei verschillen. De ter zake deskundige accountant dient echter te weten om welke cruciale zaken het gaat, mede afhankelijk van gewoonten in de bedrijfstak.

3 Enkele andere aspecten van de verantwoordelijkheid

Zoals aangekondigd volgen nog een drietal aspecten van de verantwoordelijkheid van de

accountant, te weten:

- de aansprakelijkheid;
- de omvang van de dienstverlening;
- het wetenschappelijk onderzoek.

Aansprakelijkheid

Indien in het accountantsberoep wordt gesproken over verantwoordelijkheid, wordt in het algemeen bedoeld op de plicht die een accountant heeft om zijn beroep uit te oefenen volgens de in het beroep aanvaarde regels en normen. Onder beroepsaansprakelijkheid wordt verstaan de aansprakelijkheid van de beroepsbeoefenaar ten opzichte van derden uit hoofde van door die derden geleden schade als gevolg van handelingen van de accountant. De aansprakelijkheid ligt in tegenstelling tot de verantwoordelijkheid niet op het terrein van het tuchtrecht, maar het civiele recht.

Het is nog niet zo lang geleden, dat in Nederland nauwelijks werd gesproken over de aansprakelijkheid, noch in bovengenoemde civiele zin, noch in strafrechtelijke zin.

In de Verenigde Staten en in mindere mate in het Verenigd Koninkrijk wordt de ontwikkeling van het accountantsberoep echter gemarkeerd door uitspraken van de civiele rechter.

Ter illustratie noem ik:

- De Ultramares Case uit 1929, waarin de aansprakelijkheid van de accountant ten opzichte van derden (dus niet alleen ten opzichte van de opdrachtgever) werd opgevoerd.
- De McKesson & Robbins Case uit 1938, waaruit het besef doordrong dat de accountant een aansprakelijkheid had ten opzichte van het naamloze financiële verkeer.
- De Continental Vending Case uit 1968, die ook de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de accountant bevestigde.

Door deze, maar ook door andere minder bekende zaken, is de aansprakelijkheid buiten Nederland tot grote proporties uitgegroeid. De claimgevoeligheid van de accountantsactiviteiten is de laatste decennia sterk toegenomen. Ik meen, dat hier een groot gevaar dreigt

voor de ontwikkeling van het accountantsberoep. Natuurlijk zal ook een accountant zich moeten verantwoorden voor beroepsfouten. Maar er zal wel een oorzakelijk verband moeten bestaan tussen de beroepsfout en de door anderen geleden schade.

Het lijkt erop, dat men de accountant aanspreekt als er bij de werkelijke schulden niets meer te halen valt. Is een onderneming failliet gegaan door slecht beheer van het management? De accountant heeft steeds goedkeurende verklaringen gegeven, dus wordt er een claim tegen hem ingediend. Dikwijls is het zo, dat het in de jaarrekening gegeven beeld van vermogen en resultaat op zich aan de daaraan te stellen eisen voldeed. De uitdrukking 'de accountant stond erbij en keek ernaar' wordt veel gehoord, maar het is de taak van een accountant de jaarrekening te certificeren en niet om beoordelingsfouten van het management op te sporen en aan het licht te brengen. Deze vooral in de Verenigde Staten waar te nemen tendens wordt nog versterkt doordat de grote accountantsfirma's zich hebben verzekerd tegen beroepsaansprakelijkheid. Teneinde langlopende civiele procedures met zeer hoge kosten te vermijden, verkiezen verzekeraars dikwijls een onderhandse schikking. De rechter komt er dan niet meer aan te pas, de schuldvraag blijft in zo'n geval volledig onopgelost. De laatste tijd is een nog vreemdere tendens aan het ontstaan. Indien een claim wel leidt tot een rechtszaak, zoekt de rechter eerst uit tot hoeveel men verzekerd is en wijst de claim toe tot het verzekerde bedrag, verhoogd met een opslag, omdat de accountant toch bestraft moet worden voor een beroepsfout. Elk oorzakelijk verband tussen de beroepsfout en het uiteindelijk uitgekeerde bedrag is hierdoor zoekgeraakt.

Ik hoop dat dit soort zaken niet overslaat naar Nederland. Het is niet in lijn met de ontwikkeling van de Nederlandse accountantstraditie, waarbij de verantwoordelijkheid zwaarder heeft gewogen dan de aansprakelijkheid. Alvorens een civiele procedure tot een uitspraak leidt, wordt de zaak eerst voorgelegd aan de tuchtrechter. Desondanks kan ik niet ontkennen, dat

ook in Nederland onderhandse schikkingen, al dan niet na overleg met verzekeraars, regelmatig voorkomen.

Wat kan het beroep hieraan doen?

Ik acht het passend in het kader van de verantwoordelijkheid voor een waardige beroepsuitoefening, dat in de eerste plaats alle maatregelen moeten worden getroffen om beroepsfouten te voorkomen. De beroepsorganisatie, de accountantsmaatschappen en de zelfstandige beroepsbeoefenaar zullen de kwaliteit van de accountantsdiensten op een hoog niveau dienen te handhaven, ondanks de prijsdruk van heden ten dage. Indien onverhoopt door opdrachtgevers of derden beroepsfouten worden vermoed, dan zal de tuchtrechter om een uitspraak moeten worden gevraagd. Het vaststellen van het oorzakelijk verband tussen de beroepsfout en eventueel geleden schade zal door een onafhankelijke rechter dienen te worden vastgesteld. Er wordt beweerd, dat onderhandse schikkingen voorkomen, dat het beroep in opspraak komt. Ik durf de stelling aan dat dit soort schikkingen het beroep juist schaden.

Omvang van de dienstverlening

Handelend over de verantwoordelijkheid van de accountant, verdient een ontwikkeling welke de laatste jaren discussie heeft opgeworpen aandacht; het verschijnsel dat de grote accountantskantoren zich presenteren als meerdienstenorganisaties in het kader van de zogenaamde geïntegreerde dienstverlening. Men kan bij de grote accountantsmaatschappen niet alleen terecht voor de traditionele attestfunctie van de accountant, maar ook voor allerlei gespecialiseerde adviesdiensten. Door sommigen wordt gesteld, dat de onafhankelijkheid die in de certificerende functie vereist is, strijdig kan zijn met de adviesfunctie.

Het zijn in het verleden accountants zoals Polak en Limperg geweest die het belang van de adviesfunctie hebben benadrukt. Zij hebben er op gewezen, dat de accountant een brede kennis dient te hebben op financieel-economisch en bedrijfseconomisch gebied.

Niet alleen om de controle doeltreffend te kunnen verrichten, maar juist om de adviesfunctie waar te maken. De maatschappelijke waarde van het accountantsfungeren wordt in de uitvoering van de adviesfunctie manifest. Natuurlijk is in het verleden vele malen gesproken over het collisiongevaar dat daardoor ontstond. Dit gevaar blijft altijd latent aanwezig, maar de verstandige accountant weet hierin het algemeen goed mee om te gaan. Door zich onafhankelijk te blijven opstellen, ook in de adviesfunctie, is de combinatie met de controlefunctie geenszins een bezwaar.

Welke ontwikkeling is nu te constateren? Vele onderdelen van het deskundigheidsterrein die vroeger tot het standaardpakket van de 'body of knowledge' behoorden, zijn te uitgebreid geworden om door één persoon te kunnen worden beheerst. Ik noem als voorbeeld de organisatievraagstukken, automatisering en financieringsproblemen. Daardoor is de controlerend accountant als individu niet meer in staat de natuurlijke of afgeleide adviesfunctie integraal te vervullen. Het valt echter niet in te zien waarom de controlerend accountant als organisatie op de traditionele terreinen van zijn deskundigheid niet meer zou mogen adviseren.

Terug naar de 'core business', hoort men wel zeggen. Maar vrijwel alle adviesgebieden van de huidige grote maatschappen behoorden als vanouds tot de core business. Het was toch immers de accountant die over belastingzaken adviseerde, die over de inrichting van de administratie werd geraadpleegd en mede werd gevraagd om te adviseren over de financiering van de onderneming. Waarom dan nu geen dienstverlening over internationaal belastingrecht, informatietechnologie en 'corporate finance'?

De uitbreiding van het vakgebied kan toch geen aanleiding zijn om van advieswerkzaamheden af te zien? Het is de verantwoordelijkheid van de accountant om zijn deskundigheid zo optimaal mogelijk aan te wenden. Het op verantwoorde wijze uitoefenen van de adviesfunctie behoort hiertoe.

Wetenschappelijk onderzoek

Het is in Nederland altijd gebruikelijk geweest, dat degenen die belast waren met het universitaire onderwijs op het gebied van de accountancy, een belangrijke band met de praktijk hadden. Tot op de dag van vandaag is dat nog steeds zo. Indien men opleidt voor een beroep is het zeer gewenst, dat men zelf beroepsbeoefenaar is. Dit combineren van deze twee functies schept echter een bijzondere verantwoordelijkheid. Naast wetenschappelijk onderwijs moet namelijk ook wetenschappelijk onderzoek worden gedaan. Velen van de academische docenten leveren dan ook bijdragen aan de ontwikkeling van het vakgebied door het schrijven van boeken, artikelen en referaten. Men zou geneigd zijn dit soort werkzaamheden te rangschikken onder het hoofd 'wetenschappelijk werk'. Bij kennisname van 'audit research' uit de Verenigde Staten krijgt men echter een andere indruk. De wetenschappers aldaar schrijven artikelen volgens de methode van de 'positive accounting research'. De schrijver poneert enkele stellingen, waarna met behulp van proefpersonen onderzocht wordt of de stellingen juist zijn. Dikwijls kan men de maatschappelijke relevantie van deze 'research' in twijfel trekken. Sommige theoretici beweren, dat deze maatschappelijke relevantie er ook niet primair toe doet, het gaat om fundamenteel wetenschappelijk onderzoek.

In het algemeen komt in de Verenigde Staten de combinatie van praktijkbeoefening en onderwijs in accountancy niet veel voor. Wellicht dat hierdoor de bovenstaande situatie is ontstaan.

Ik geef de voorkeur aan de Nederlandse situatie. Door de combinatie van praktijkwerk en academisch onderwijs ontstaat een wisselwerking die wederzijds bevruchtend werkt. Het is echter de vraag of ook in Nederland het onderzoek op het gebied van de accountancy niet meer volgens de Amerikaanse methoden zou moeten gebeuren. De eerste schreden in Nederland leken veel op een deductieve methode, vooral doordat er soms een normatief

karakter aan sommige uiteenzettingen werd gegeven. De grondbeginselen van een systematische controleleer en de fundamentele grondslag voor de accountantsfunctie in de vorm van de leer van het gewekte vertrouwen zijn hier voorbeelden van. Vele praktiserende accountants achten een dergelijke benadering te ideaaltypisch en te weinig aansluiten bij de praktijk. De laatste jaren hebben wetenschappelijke artikelen in Nederland een veel sterkere empirische inslag gekregen. Men volgt meer de inductieve methode. Uit de uitkomsten van empirisch onderzoek probeert men relevante theorieën af te leiden. Het wetenschappelijk onderzoek in de Verenigde Staten is nooit erg deductief geweest. Omstreeks de jaren dertig waren publikaties over 'auditing' sterk beschrijvend. De laatste tijd wordt echter gebruik gemaakt van speltheorieën, modellen en experimentele markten. Zoals opgemerkt wordt naar mijn idee de relevantie hierbij wel eens uit het oog verloren. Zou het geen goede gedachte zijn, dat Nederlandse auteurs de positieve aspecten van beide benaderingen zouden combineren?

Met andere woorden: maatschappelijk relevante 'audit research' met gebruikmaking van wetenschappelijke methoden? De band die in Nederland bestaat tussen theorie en praktijk zou een zekere garantie kunnen geven voor de relevantie. De grote maatschappen besteden veel tijd, geld en energie aan wetenschappelijk onderzoek. Zij zijn hiertoe slechts bereid als de research iets oplevert. Pure wetenschappers zijn uit op fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Zou bijsturen vanuit de praktijk niet bevorderlijk zijn voor beide partijen?

Samenvatting

Dit betoog heeft uw aandacht gevraagd voor de verantwoordelijkheid van de accountant op een aantal terreinen, teneinde:

- a het verhogen van de duidelijkheid van de externe financiële verslaggeving door een uitbreiding van de accountantsverklaring;

- b het bevorderen van de kwaliteit van de accountantscontrole ter vermijding van beroepsfouten en het terugdringen van claims;
- c het bevorderen van de toegevoegde waarde van de accountantswerkzaamheden door het uitoefenen van de adviesfunctie;
- d het bevorderen van wetenschappelijk antwoord relevant onderzoek.

Accountants die zich hun verantwoordelijkheid realiseren kunnen, naar mijn mening, een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de informatieverzorging.

Literatuur

- Bindenga, A.J., De waarde in de accountantsverklaring, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, juli/augustus 1988.
- Bindenga, A.J., Het verkorte jaarverslag, in: *Vergelijkbaarheid van jaarrekeningen*, Deventer, 1990.
- Burgert, R., Bedrijfseconomisch aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening, *bijlage bij De Accountant*, september 1967.
- Hoogendoorn, M.N., Botsende beginselen in de externe verslaggeving, *Oratie Universiteit van Amsterdam*, Amsterdam University Press, 1993.

- Klaassen, J., De verwachtingskloof, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, mei 1993.
- Limperg Jr., Th., Sociaal-democratie en accountancy, in: *Accountancy*, 1918, blz. 1-2.
- Limperg Instituut, *Opvattingen over accountants*, 1987.
- Nobes, C.W., International Classification of Financial Reporting, in: C.W. Nobes & R.H. Parker – *Comparative international accounting*, New York, 1992.
- Polak, N.J., De accountantsverklaring, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, april/mei 1924.
- Polak, N.J., De opleiding tot accountant, in: *De Accountant*, maart 1938, blz. 107-119.
- Pruyt, B., Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming, *Diesrede NEH Rotterdam*, gepubliceerd in *De Economist*, november 1954.

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op de lezing die onder gelijknamige titel werd gehouden tijdens het vierde *fma-congres* d.d. 3 juni 1993. Deze bijdrage is verschenen in de *fma-kroniek* 1993.
- 2 In 1989 heeft Stephen A. Zeff aan enkele Nederlandse universiteiten gastcolleges gegeven over dit fenomeen.
- 3 Op 21 februari 1989 had ik het genoegen met Ophof te mogen debatteren tijdens een bijeenkomst voor afgestudeerde economen van de Universiteit van Amsterdam.